АНОТАЦІЯ

Сліпенко В. О. Розвиток підприємницької компетентності в учнів середніх шкіл США. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 – освітні, педагогічні науки. – Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Умань, 2020.

У дисертації запропоновано новий підхід до вирішення актуальної проблеми розвитку підприємницької компетентності учнів середніх закладів освіти України шляхом вивчення та впровадження перспективного американського досвіду.

У XXI столітті українська система освіти зазнає значних змін у контексті нового Закону України «Про освіту», концепції «Нова українська школа», метою якої є створення ефективних програм, спрямованих на формування нового покоління економічно грамотних, підприємливих громадян, які зможуть розвивати ринкові відносини у країні, забезпечити створення нових робочих місць та підвищити свій матеріальних добробут.

Реалізація соціального замовлення на підготовку молодої людини, яка володіє економічними знаннями, прикладними уміннями і навичками, здатна обирати індивідуальний життєвий шлях, незалежно від того, чи буде вона працювати у сфері підприємництва або в іншій сфері економічної діяльності, передбачає розвиток підприємницької компетентності в учнів на всіх етапах навчання у закладі середньої освіти.

Проблема розвитку підприємницької компетентності є актуальною для усіх високорозвинених країн світу, оскільки орієнтація їхньої системи освіти на підприємництво і бізнес розглядається як підґрунтя для економічного процвітання демократичного суспільства, що базується на державній підтримці започаткування підприємництва, малого бізнесу і приватної власності.

Значний інтерес для вітчизняної освіти представляє й американський досвід, оскільки Сполучені Штати Америки – країна зі сталими традиціями демократії, захисту свобод і прав людини, у якій законодавчо – на державному рівні підтримується й захищається приватна власність, індивідуальна діяльність, ініціативний спосіб життя і загальногромадянський дух підприємництва та здійснюється ефективна підготовка населення до самостійної підприємницької діяльності.

Наукова новизна отриманих результатів дисертації полягає у тому, що: вперше обґрунтовано сучасні тенденції розвитку підприємницької компетентності в учнів середніх шкіл США (активна позиція держави щодо модернізації системи підприємницької освіти; упровадження сучасних комплексних програм у галузі підприємництва; залучення до безпосередньої підприємницької діяльності учнів державних та громадських організацій; співробітництво підприємців із закладами середньої освіти; довготривале спостереження за становленням і розвитком особистості школяра та урахування індивідуальних інтересів, нахилів, здібностей молоді; введення спеціальних предметів, що ознайомлюють учнів із основами сучасного виробництва; використання різноманітних активних та інтерактивних форм і методів розвитку підприємницької компетентності учнівської молоді; ґрунтовне інформаційно-методичне забезпечення процесу формування підприємницької компетентності в учнів середніх шкіл; надання фінансової підтримки та створення значної кількості робочих місць з невисокою заробітною платою для учнівської молоді для набуття досвіду підприємницької діяльності).

З’ясовано, що у середніх школах США розвиток підприємницької компетентності учнів здійснюється через зміст навчальних програм шкільних дисциплін переважно суспільного спрямування, оскільки підприємництво та бізнес існують і розвиваються тільки у суспільстві. Проаналізовано змістове наповнення підприємницької освіти (стандарти, курси, програми) у середніх навчальних закладах США, що створені та використовуються окремими

штатами з опорою або без опори на «Національні стандарти бізнес-освіти» та «Національні стандарти фінансової грамотності».

Подальшого розвитку набули провідні форми (уроки, семінари, консультації, практичні заняття, лекції, практика «Робоча тінь», майстер-класи, тренінги; організація міні-підприємств, міні-банків, самостійної роботи, наставництва, підробітку, шкільних майстерень, гуртків, суспільно корисної праці, дозвілля, випуску шкільної газети, свята «День підприємництва», ярмарків-розпродажей, екскурсій на виробництво; відвідування виставок, тижнів «Молодого підприємця»; роботу з батьками; тестування й анкетування), методи (проєктів, прикладу, розігрування різних ситуацій ділового спілкування, моделювання, частково-пошуковий, взаємонавчання в групах, проблемний (кейс-стаді), ігровий, стимулювання) та засоби (технічні засоби навчання: екранні, звукові, екранно-звукові) формування підприємницької компетентності в учнів середніх шкіл США.

Розроблено структурно-функціональну модель формування підприємницької компетентності учнів середніх шкіл США, що охоплює: цілі (формування економічно грамотних громадян, здатних встановлювати, розвивати та підтримувати підприємництво), завдання: формування в учнів спроможності мислити по-новому та узагальнювати інноваційні бізнес-ідеї, перетворюючи їх у нові технології з метою отримання доходу; вміння здійснювати пошук нових ринкових можливостей для власної справи; здатності розробляти бізнес-плани для створення і розвитку нових організацій, напрямків діяльності; вміння знаходити новаторське рішення проблеми в стандартних і нестандартних ситуаціях; готовності налагоджувати зв’язки, домовлятися, здійснювати комунікації з різними партнерами, укладати ефективні угоди, а також критично оцінювати особисті переваги і недоліки; зміст (стандарти, обов’язкові і елективні підприємницькі курси), етапи (І. Базовий, ІІ. Функціональний, ІІІ. Творчий), критерії (ціннісної орієнтації, пізнавального ресурсу, практичного досвіду) і рівні сформованості цього особистісного утворення (непродуктивний, ситуаційно-продуктивний,

продуктивний), що надає можливість ефективної адаптації американських освітніх програм для застосування в українських школах.

Здійснено моніторинг стану сформованості підприємницької компетентності в учнів закладів середньої освіти США та України за трьома основними критеріями: ціннісної орієнтації, пізнавального ресурсу та практичного досвіду дав підстави стверджувати, що американські школярі мають кращу обізнаність щодо ведення підприємницької діяльності, активніше випробовують себе у професії підприємця, ніж українські учні.

Окреслено рекомендації щодо використання позитивного американського досвіду в українській освітньо-виховній практиці на державному, регіональному та місцевому рівнях.

Уточнено сутнісні характеристики понять підприємницька компетентність – поєднання знань, умінь, навичок щодо ведення підприємницької діяльності, набуття відповідного практичного досвіду, спроможність втілювати свої творчі ідеї в життя з метою самореалізації та отримання прибутку; розвиток підприємницької компетентності – процес і результат освіти, що передбачає оволодіння учнями знаннями і навичками щодо створення та розширення власного підприємства, уміннями критично осмислювати і використовувати різноманітну інформацію, здатністю співвідносити свої потреби і економічні інтереси із сучасними потребами ринку, можливістю успішно вирішувати проблеми в різних сферах життєдіяльності, наявністю творчого підходу до справи, певних лідерських якостей, що сприятиме успішному працевлаштуванню та принесе внесок в економічне процвітання країни.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в тому, що викладені основні положення та рекомендації щодо можливості використання елементів прогресивного американського досвіду можуть застосовуватися у процесі модернізації освітньої системи України, при написанні підручників, посібників, методичних рекомендацій для студентів, аспірантів, педагогів, науковців з порівняльної педагогіки.

Матеріали роботи можуть збагатити зміст навчальних дисциплін «Економіка» та «Фінансова грамотність», використовуватися у розробці нових і оновленні наявних навчальних програм закладів середньої освіти України. Американський досвід розвитку підприємницької компетентності в учнів стане в нагоді керівникам закладів середньої освіти, класним керівникам та вихователям.

Ключові слова: підприємницька компетентність, учні, середня школа, США.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Сліпенко В. О. Особливості розвитку підприємницької компетентності школярів у загальноосвітніх навчальних закладах: американський досвід. *Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка».* Дрогобич, 2017. Вип. 5(37). С. 197–205.

2. Сліпенко В. О. Структура підприємницької компетентності: погляд американських дослідників. *Молодь і ринок.* Дрогобич, 2018. № 1(156). С. 149–152.

3. Сліпенко В. О. Форми та методи забезпечення розвитку підприємницької компетентності учнівської молоді в закладах середньої освіти США. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології.* Суми, 2018. № 9(83). С. 13–22.

4. Slipenko V. O. The development of entrepreneurial competence of students: the creative approach of American teachers. *Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка» – Human Studies. Series of «Pedagogy».* Дрогобич, 2019. № 9/41. P. 161–176.

5. Сліпенко В. О., Коберник О. М. Модель формування підприємницької компетентності учнів у середніх школах США. *Збірник наукових праць УДПУ*. Умань, 2020. Вип. 1. С. 159–167.

Статті у наукових виданнях інших держав

6. Сліпенко В. О. Аналіз нових стандартів підприємницької освіти для середніх шкіл США. *Научен вектор на Балканите.* 2019. Т.3. № 2(4). С. 65–68.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

7. Сліпенко В. О. The peculiarities of development of entrepreneurial competence in the secondary school students of the USA. *Трансформації в українській освіті і наукових дослідженнях: світовий контекст*: матеріали Міжнародної наукової конференції (Умань, 25–26 травня 2017 р.). Умань: ВПЦ «Візаві», 2017. С. 149–151.

8. Сліпенко В. О. Сутність, мета та завдання розвитку підприємницької компетентності в учнів середніх шкіл США: *збірник наукових праць студентів та молодих учених.* Умань: ВПЦ «Візаві», 2017. С. 176–180.

9. Сліпенко В. О., Коберник О. М. Тенденції формування підприємницької компетентності школярів у середніх навчальних закладах України та США. *Сравнительная педагогика в условиях международного сотрудничества и европейской интеграции*: сборник материалов междунар. науч.-практ. конф. (Брест, 10 ноября 2017 г.). Брест: БрГУ, 2018. С 74–76.

10. Сліпенко В. О. Історіографічний огляд понять «підприємець» та «підприємництво» і його характерні риси. *Теорія і практика розвитку наукових знань*: матеріали ІІ Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 28–29 грудня 2017 р.). Київ: МЦНД, 2017. С. 41–43.

11. Сліпенко В. О. Впровадження активних форм і методів для розвитку підприємницької компетентності учнів закладів середньої освіти США. *Інновації в сучасній освіті: український та світовий контекст*:

матеріали III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Умань, 28 вересня 2018 р.). Умань: ВПЦ «Візаві», 2018. С. 214–218.

12. Сліпенко В. О. Роль сім'ї у формуванні підприємницької компетентності підростаючого покоління США. *Сучасна іншомовна освіта України та зарубіжжя: стан, виклики і перспективи*: матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (Глухів, 24–25 жовтня 2018 р.). Суми: Вінниченко М.Д., 2018. С. 33–36.

13. Сліпенко В. О. Позашкільна діяльність як ефективний засіб розвитку підприємницької компетентності учнівської молоді США. *Освіта і наука в умовах глобальних трансформацій*: матеріали II Всеукраїнської наукової конференції (Дніпро, 26–27 жовтня 2018 р.). Дніпро: СПД «Охотнік», 2018. С. 144–145.

14. Сліпенко В. О. Характерні риси формування підприємницької компетентності учнівської молоді в системі середньої освіти США. *Naukowy i innowacyjny potencjał prezentacji:* kolekcja prac naukowych «ΛΌГОΣ» z materiałami Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji (Opole, 18 listopada 2018 r.). Równe: «Volynsky Oberegi» Publishing House, 2018. S. 69–70.

15. Сліпенко В. О. Підготовка вчителя до формування підприємницької компетентності учнів США. *Інновації в освіті: сучасні підходи до професійного розвитку вчителів іноземних мов*: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (Ніжин, 22–23 червня 2018 р.). Ніжин: ПП Лисенко М.М., 2018. С. 201–202.

16. Сліпенко В. О. Ефективність діяльності некомерційної організації «Консорціум підприємницької освіти» у формуванні підприємницької компетентності учнів середніх шкіл США. *Освіта для XXI століття: виклики, проблеми, перспективи», присвяченій 95-тій річниці Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка*: матеріали I Міжн. наук.-практ. конф. (Суми, 29–30 жовтня 2019 р.). Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. С. 99–100.

17. Сліпенко В. О. Стан дослідження проблеми розвитку підприємницької компетентності учнів середніх шкіл США в зарубіжній педагогічній думці. *Інноваційні програми і проекти в психології, педагогіці, освіті:* матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 15–16 березня 2019 р.). Одеса: ГО «Інститут інноваційної освіти», 2019. С. 92–94.

18. Сліпенко В. О. Особливості формування підприємницької компетентності учнів середніх шкіл США та України. *Science progress in European countries: new concepts and modern solutions:* Papers of the 6th International Scientific Conference (Stuttgart, 19th April 2019). Stuttgart, Germany, 2019. P. 28–31.

19. Сліпенко В. О. Класифікація цільових програм, спрямованих на розвиток підприємницької компетентності учнів середніх шкіл США. *Nowoczesna nauka: teoria i praktyka:* Mater. III Międz. Konf. Nauk.-Prakt. (Katowice, 30 kwietnia 2019 roku). Katowice: Nowa nauka, 2019. S. 103–105.

20. Slipenko V. O. Students' entrepreneurial competence formation: American experience. *Perspectives of science and education:* Proceedings of The 10th International youth conference (New York, 21st June 2019). New York, USA: SLOVO\WORD, 2019. P. 56–59.

ABSTRACT

Slipenko V.O. The development of entrepreneurial competence in secondary school students of the USA. – Qualification scientific work with the manuscript copyright. The thesis for Ph.D in Philosophy degree, specialty 011 – educational, pedagogical sciences. – Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 2020.

A new approach to solving current problem of developing entrepreneurial competence of secondary school students of Ukraine by studying and implementing promising American experience has been proposed.

In the 21st century Ukrainian education system is undergoing significant changes in the context of the new Law of Ukraine “On Education”, the concept of “New Ukrainian School”, which aims to create effective programs focused on forming a new generation of economically literate, enterprising citizens who can develop market relations in the country, ensure creating new vacancies and increase their material well-being.

Implementation of social order for training of a young person who has economic knowledge, applied skills and abilities, is able to choose an individual life path, regardless of whether he will work in entrepreneurship or in another field of economic activity, involves the development of entrepreneurial competence in students at all stages of study in secondary school.

The problem of development of entrepreneurial competence is relevant for all highly developed countries, as the orientation of their educational system to entrepreneurship and business is seen as the basis for economic prosperity of a democratic society based on state support for entrepreneurship, small business and private property.

The American experience is also of great interest for domestic education, as the United States of America is a country with a strong tradition of democracy, protection of freedoms and human rights in which private property, individual activity, initiative way of life and general civil spirit of entrepreneurship are supported and protected by the legislation at the state level and effective preparation of the population for independent entrepreneurial activity is carried out.

The scientific novelty of the results of the thesis is that: modern trends in the development of entrepreneurial competence in US secondary school students (active position of the state on modernization of entrepreneurship education; introduction of modern comprehensive programs in entrepreneurship; involvement of state and public organizations students in direct entrepreneurial activities; cooperation of entrepreneurs with secondary education institutions; long-term observation of the formation and development of the student’s personality and taking into account individual interests, inclinations, abilities of youth; introduction of special subjects

that acquaint students with the basics of modern production; use of various active and interactive forms and methods of development of entrepreneurial competence of student youth; thorough information and methodological support of the process of formation of entrepreneurial competence in secondary school students; providing financial support and creating a significant number of low-paying jobs for young students to gain entrepreneurial experience) have been substantiated for the first time.

It has been found that in US secondary schools, the development of entrepreneurial competence of students is carried out through the content of school curricula, mainly social, as entrepreneurship and business exist and develop only in society. The content of entrepreneurship education (standards, courses, programs) in US secondary schools, created and used by individual states with or without reliance on “National Business Education Standards” and “National Financial Literacy Standards”, has been analyzed.

Leading forms (lessons, seminars, consultations, practical classes, lectures, practice “Working shadow”, master classes, trainings; organization of mini-enterprises, mini-banks, independent work, mentoring, part-time work, school workshops, clubs, socially useful work, leisure, school newspaper edition, “Entrepreneurship Day” holiday, sales fairs, production excursions, visits to exhibitions, “Young Entrepreneur” weeks, work with parents, testing and questionnaires), methods (projects, example, acting out various situations of business communication, modeling, part-search, mutual learning in groups, problem (case-study), gaming, stimulation) and means (technical means of learning: screen, sound, screen-sound) of development of entrepreneurial competence in secondary school students in the United States have acquired further development.

A structural and functional model of the formation of entrepreneurial competence of US secondary school students, covering: goals (formation of economically literate citizens capable of establishing, developing and maintaining entrepreneurship), tasks: forming students’ ability to think in new ways and generalize innovative business ideas, turning them into new technologies in order to

generate income; the ability to search for new market opportunities for their own business; ability to develop business plans for the creation and development of new organizations, business areas; ability to find an innovative solution to the problem in standard and non-standard situations; readiness to establish connections, negotiate, communicate with various partners, conclude effective contracts, as well as critically evaluate personal strengths and weaknesses; content (standards, mandatory and elective business courses), stages (I. Basic, II. Functional, III. Creative), criteria (value orientation, cognitive resource, practical experience) and the level of formation of this personal education (unproductive, situational-productive, productive), which provides an opportunity to effectively adapt American educational programs for using in Ukrainian schools has been developed.

The state of entrepreneurial competence in students of secondary schools in the United States and Ukraine has been monitored according to three main criteria: value orientation, cognitive resources and practical experience. It gave grounds for claiming that American school students have a better awareness of doing business, are more active in the profession of entrepreneur than Ukrainian pupils.

Recommendations for the use of positive American experience in Ukrainian educational practice at the state, regional and local levels have been outlined.

The essential characteristics of the concepts of entrepreneurial competence have been specified – a combination of knowledge, skills, abilities to conduct business, gaining relevant practical experience, the ability to implement one's own creative ideas in order to self-realization and profit; development of entrepreneurial competence – the process and result of education, which provides students with knowledge and skills to create and expand their own business, the ability to critically comprehend and use a variety of information, the ability to relate own needs and economic interests to modern market needs, the ability to successfully solve problems in different living environments, creative approach to business, certain leadership qualities that will facilitate successful employment and be benefit of economic prosperity of the country.

Practical significance of the results of the study is that the main provisions and recommendations on the possibility of using elements of progressive American experience can be used in the modernization of educational system of Ukraine, in writing textbooks, manuals, guidelines for students, post-graduate students, teachers, scientists in comparative pedagogy.

The materials of the work can enrich the content of the disciplines "Economics" and "Financial Literacy", be used in the development of new and updating existing curricula of secondary schools in Ukraine. American experience of developing entrepreneurial competence in students will be useful for heads of secondary schools, class teachers and educators.

Key words: entrepreneurial competence, students, secondary school, USA.

LIST OF AUTHOR'S PUBLICATIONS

Research works in which the main scientific results of the thesis are published

Articles in scientific professional publications of Ukraine

1. Сліпенко В. О. Особливості розвитку підприємницької компетентності школярів у загальноосвітніх навчальних закладах: американський досвід. *Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка».* Дрогобич, 2017. Вип. 5(37). С. 197–205.

2. Сліпенко В. О. Структура підприємницької компетентності: погляд американських дослідників. *Молодь і ринок.* Дрогобич, 2018. № 1(156). С. 149–152.

3. Сліпенко В. О. Форми та методи забезпечення розвитку підприємницької компетентності учнівської молоді в закладах середньої освіти США. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології.* Суми, 2018. № 9(83). С. 13–22.

4. Slipenko V. O. The development of entrepreneurial competence of students: the creative approach of American teachers. Людинознавчі студії. *Серія «Педагогіка» – Human Studies. Series of «Pedagogy»*. 2019. № 9/41. P. 161–176.

5. Сліпенко В. О., Коберник О. М. Модель формування підприємницької компетентності учнів у середніх школах США. *Збірник наукових праць УДПУ*. Умань, 2020. Вип. 1. С. 159–167.

Articles in scientific journals of other countries

6. Сліпенко В. О. Аналіз нових стандартів підприємницької освіти для середніх шкіл США. *Научен вектор на Балканите.* 2019. Т.3. № 2(4). С. 65–68.

Research works which certify the approbation of the materials of the thesis

7. Сліпенко В. О. The peculiarities of development of entrepreneurial competence in the secondary school students of the USA. *Трансформації в українській освіті і наукових дослідженнях: світовий контекст*: матеріали Міжнародної наукової конференції (Умань, 25–26 травня 2017 р.). Умань: ВПЦ «Візаві», 2017. С. 149–151.

8. Сліпенко В. О. Сутність, мета та завдання розвитку підприємницької компетентності в учнів середніх шкіл США: *збірник наукових праць студентів та молодих учених.* Умань: ВПЦ «Візаві», 2017. С. 176–180.

9. Сліпенко В. О., Коберник О. М. Тенденції формування підприємницької компетентності школярів у середніх навчальних закладах України та США. *Сравнительная педагогика в условиях международного сотрудничества и европейской интеграции*: сборник материалов междунар. науч.-практ. конф. (Брест, 10 ноября 2017 г.). Брест: БрГУ, 2018. С 74–76.

10. Сліпенко В. О. Історіографічний огляд понять «підприємець» та «підприємництво» і його характерні риси. *Теорія і практика розвитку наукових знань*: матеріали ІІ Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 28–29 грудня 2017 р.). Київ: МЦНД, 2017. С. 41–43.

11. Сліпенко В. О. Впровадження активних форм і методів для розвитку підприємницької компетентності учнів закладів середньої освіти США. *Інновації в сучасній освіті: український та світовий контекст*: матеріали ІІІ Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Умань, 28 вересня 2018 р.). Умань: ВПЦ «Візаві», 2018. С. 214–218.

12. Сліпенко В. О. Роль сім'ї у формуванні підприємницької компетентності підростаючого покоління США. *Сучасна іншомовна освіта України та зарубіжжя: стан, виклики і перспективи*: матеріали І Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (Глухів, 24–25 жовтня 2018 р.). Суми: Вінниченко М.Д., 2018. С. 33–36.

13. Сліпенко В. О. Позашкільна діяльність як ефективний засіб розвитку підприємницької компетентності учнівської молоді США. *Освіта і наука в умовах глобальних трансформацій*: матеріали ІІ Всеукраїнської наукової конференції (Дніпро, 26–27 жовтня 2018 р.). Дніпро: СПД «Охотнік», 2018. С. 144–145.

14. Сліпенко В. О. Характерні риси формування підприємницької компетентності учнівської молоді в системі середньої освіти США. *Naukowy i innowacyjny potencjał prezentacji:* kolekcja prac naukowych «ΛΌΓΟΣ» z materiałami Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji (Opole, 18 listopada 2018 r.). Równe: «Volynsky Oberegi» Publishing House, 2018. S. 69–70.

15. Сліпенко В. О. Підготовка вчителя до формування підприємницької компетентності учнів США. *Інновації в освіті: сучасні підходи до професійного розвитку вчителів іноземних мов*: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (Ніжин, 22–23 червня 2018 р.). Ніжин: ПП Лисенко М.М., 2018. С. 201–202.

16. Сліпенко В. О. Ефективність діяльності некомерційної організації «Консорціум підприємницької освіти» у формуванні підприємницької компетентності учнів середніх шкіл США. *Освіта для XXI століття: виклики, проблеми, перспективи», присвяченій 95-тій річниці Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка*: матеріали І Міжн. наук.-практ. конф. (Суми, 29–30 жовтня 2019 р.). Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. С. 99–100.

17. Сліпенко В. О. Стан дослідження проблеми розвитку підприємницької компетентності учнів середніх шкіл США в зарубіжній педагогічній думці. *Інноваційні програми і проекти в психології, педагогіці,*

освіті: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 15–16 березня 2019 р.). Одеса: ГО «Інститут інноваційної освіти», 2019. С. 92–94.

18. Сліпенко В. О. Особливості формування підприємницької компетентності учнів середніх шкіл США та України. *Science progress in European countries: new concepts and modern solutions:* Papers of the 6th International Scientific Conference (Stuttgart, 19th April 2019). Stuttgart, Germany, 2019. P. 28–31.

19. Сліпенко В. О. Класифікація цільових програм, спрямованих на розвиток підприємницької компетентності учнів середніх шкіл США. *Nowoczesna nauka: teoria i praktyka:* Mater. III Międz. Konf. Nauk.-Prakt. (Katowice, 30 kwietnia 2019 roku). Katowice: Nowa nauka, 2019. S. 103–105.

20. Slipenko V. O. Students' entrepreneurial competence formation: American experience. *Perspectives of science and education:* Proceedings of The 10th International youth conference (New York, 21st June 2019). New York, USA: SLOVO\WORD, 2019. P. 56–59.